

POLSKIE GOSPODARSTWA ROLNE W WARUNKACH KRYZYSU

Wojciech JÓZWIAK, Marek ZIELIŃSKI

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

Słowa kluczowe: dochód rolniczy, gospodarstwo rolne, kryzys gospodarczy, metoda modelowa, re-produkcja majątku trwałego

S t r e s z c z e n i e

W opracowaniu przeprowadzono dwie analizy, dotyczące sytuacji dochodowej i możliwości re-produkcji majątku trwałego większych towarowych gospodarstw rolnych, będących w posiadaniu osób fizycznych w sytuacji przedłużania się do 2013 r. światowego kryzysu gospodarczego. Jedną z nich polegała na porównaniu przyszłych dokonań gospodarstw o wielkości 8–16 ESU i różniących się strukturą produkcji, druga natomiast – na porównaniu przyszłych dokonań gospodarstw o tej samej strukturze produkcji, ale różniących się wielkością (8–16 i 40–100 ESU). Do osiągnięcia wyznaczonego celu wykorzystano metody modelowe. Posłużono się metodami programowania liniowego i planowania programu. Zauważono m.in., że sytuacja dochodowa gospodarstw o wielkości 8–16 ESU będzie w 2013 r. gorsza niż np. w 2005 r. Gospodarstwa o wielkości 40–100 ESU zapewnią natomiast „opłatę pracy własnej” co najmniej na poziomie parytetowym i będą dysponować środkami własnymi na inwestycje ponad poziom wyznaczony reprodukcją prostą majątku trwałego.

WSTĘP

Światowy kryzys gospodarczy stał się bodajże najważniejszą przyczyną spowolnienia tempa wzrostu gospodarczego w Polsce, począwszy od drugiej połowy 2008 r. Po wzroście produktu krajowego brutto (PKB) w czwartym kwartale owego roku tylko o 3%, rok 2009 przyniósł dalsze osłabienie aktywności polskiej gospodarki. W efekcie tego zjawiska od stycznia do września 2009 r. PKB był zaledwie o 1,2% większy niż rok wcześniej. To niekorzystne zjawisko zostało wywoła-

ne ograniczeniem popytu. Spadek popytu krajowego był na szczęście hamowany¹⁾ napływem środków w ramach funduszy unijnych, stymulujących inwestycje, oraz zauważalnie niższym niż w 2008 r. kursem polskiej waluty względem euro i jeszcze innymi sprzyjającymi okolicznościami. Kryzys i spowodowana nim recesja u naszych partnerów zagranicznych doprowadziły natomiast do znaczącego ograniczenia popytu zewnętrznego, czyli do ograniczenia obrotów handlowych z zagranicą.

W polskim sektorze gospodarki żywnościowej sytuacja kształtowała się nieco korzystniej niż w pozostałych działach gospodarki narodowej. Podczas gdy na przykład łączna wartość eksportu krajowego (liczonego w euro) była w pierwszych trzech kwartałach 2009 r. o 21,6% mniejsza niż przed rokiem, to eksport produktów rolno-spożywczych obniżył się w tym samym okresie tylko o 1,4%. Tym niemniej spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego znalazło odbicie w ekonomicznych warunkach gospodarowania w rolnictwie.

Sezon 2009/2010 jest drugim z kolei, w którym notowania cen zbóż gwałtownie spadają (rocznie nawet o 24%)²⁾. W październiku 2009 r. tańsze niż przed rokiem były też ziemniaki (o 1,3%) i żywiec wieprzowy (o 2,4%). Ponadto w pierwszej połowie 2009 r. nastąpiło pogłębienie spadkowego trendu cen skupu mleka, choć za żywiec wołowy płacono w październiku 2009 r. o 11% więcej niż przed rokiem.

Odnotowane niekorzystne w większości zmiany cen produktów rolniczych są kontynuacją trendów, jakie ujawniły się po akcesji. W 2004 r., co prawda, ceny wielu produktów rolnych były wyższe niż w latach poprzednich, ale w kolejnych latach pojawiły się zmiany niekorzystne. Wskaźniki wzrostu cen produktów rolniczych były mniejsze od wskaźników inflacji i od dynamiki cen środków produkcji kupowanych przez rolników. Dość powiedzieć, że wskaźnik nożyc cen (rys. 1) był w 2008 r. mniejszy o ok. 6 punktów procentowych niż w 2004 r.

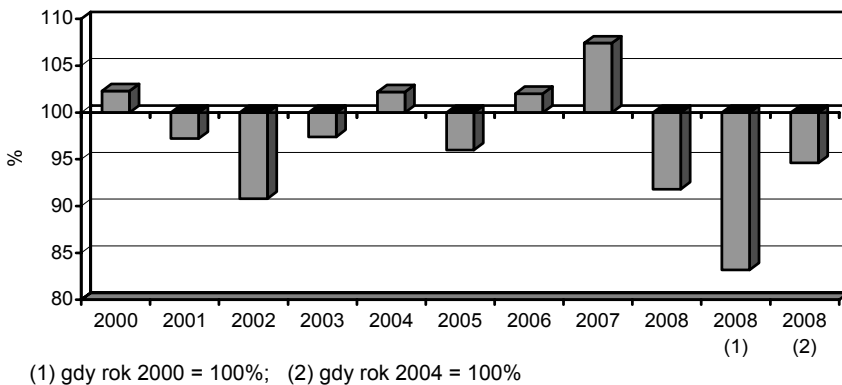
Dynamika zmian cen to tylko jeden z ważnych elementów kształtujących sytuację dochodową gospodarstw rolnych. Na sytuację tę wywierały również korzystny wpływ rosnące z roku na rok kwoty dopłat, warunki atmosferyczne, obniżające plony niektórych rodzajów upraw, i jeszcze inne czynniki.

W takiej sytuacji zasadne jest pytanie o losy polskich gospodarstw rolnych w najbliższych latach, a ściślej w 2013 r., kiedy skutki obecnego kryzysu mogą już nie być odczuwane. W tym opracowaniu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na to pytanie w odniesieniu do gospodarstw, będących w posiadaniu osób fizycznych³⁾

¹⁾ Ocenia się, że spożycie indywidualne mogło w 2009 r. wzrosnąć o ok. 2% w porównaniu z sytuacją z roku poprzedniego, ale w 2008 r. analogiczny wskaźnik był o 3,9 punktu procentowego większy [CHRUŚCICKI, 2009].

²⁾ Dane liczbowe, dotyczące zmian cen zbóż, ziemniaków, żywca wieprzowego i wołowego, zaczerpnięto z opracowania CHRUŚCICKIEGO [2009].

³⁾ Pod względem formy władania majątkiem podmioty gospodarcze (tu: gospodarstwa rolne) dzieli się na będące w posiadaniu osób fizycznych i będące w posiadaniu osób prawnych (spółek prawa handlowego).

Rys. 1. Wskaźnik nożyc cen (ceny produktów rolnych sprzedawanych odniesione do cen towarów i usług kupowanych przez gospodarstwa indywidualne na cele bieżącej produkcji i inwestycji) w latach 2000–2008 (źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS)

Fig. 1. Price differentials index (prices of agricultural products related to prices of goods and services purchased by individual farms for current production and investments) in the years 2000–2008 (source: own calculations based on the GUS data)

(zwanych również gospodarstwami indywidualnymi) i wielkości co najmniej 8 ESU⁴⁾. Miały one w latach 2004–2008 zbliżoną bądź wyższą od parytetowej⁵⁾ „opłatę pracy własnej”⁶⁾ i prostą lub rozszerzoną reprodukcję majątku trwałego⁷⁾. Te natomiast o wielkości 16 i więcej ESU wyróżniała dodatkowo zdolność do konkurencyjności z gospodarstwami rolnymi z innych krajów unijnych [JÓZWIAK, 2009; KOWALSKI, JÓZWIAK, 2009a].

W Polsce w 2007 r. funkcjonowało 243 tys. gospodarstw osób fizycznych o powierzchni ponad 1 ha użytków rolnych i wielkości 8 oraz więcej ESU. Gospodarstwa mniejsze, w liczbie 1561 tys., różniły się bardzo od tamtych. Cechowała je w latach 2004–2007 mniejsza od parytetowej „opłata pracy własnej” i ujemna reprodukcja majątku trwałego. Gospodarstwa o wielkości do 8 ESU były zatem w stanie jedynie uzupełniać dochody rodzin swych posiadaczy, a ich przyszłość stoi pod znakiem zapytania, ponieważ nie odtwarzają one w pełni posiadanego majątku trwałego. Sytuacja kryzysowa może jedynie pogłębić lub przyspieszyć te negatywne zjawiska i procesy, które w nich występują.

Zasygnalizowana problematyka nie jest nowa, gdyż istnieją na jej temat co najmniej dwa opracowania [JÓZWIAK, 2009a; WILCZYŃSKI, 2009]. Wskazują one

⁴⁾ 1 ESU odpowiada 1200 euro wartości standardowo liczonej nadwyżki bezpośredniej.

⁵⁾ Opłata parytetowa jest równa średniemu w kraju wynagrodzeniu netto pracy najemnej.

⁶⁾ Stosując odpowiednią metodę [JÓZWIAK, 2009], podzielono dochody z gospodarstwa na dwie części – jedna z nich jest wynagrodzeniem za pracę własną rolnika i członków jego rodziny w posiadanym gospodarstwie, druga zaś jest przeznaczana na inne cele, np. na inwestycje produkcyjne.

⁷⁾ W przypadku reprodukcji prostej wartość inwestycji jest równa kwocie amortyzacji środków trwałych.

na pogarszanie się sytuacji polskich gospodarstw rolnych w sytuacji panującego obecnie światowego kryzysu gospodarczego.

Sporządzono w tym opracowaniu projekcje sytuacji dochodowej i możliwości inwestowania gospodarstw rolnych w 2013 r. w dwojakim ujęciu. Jedno z nich polega na porównaniu przyszłych dokonań gospodarstw o wielkości 8–16 ESU i różniących się strukturą produkcji, drugie natomiast – na porównaniu przyszłych dokonań gospodarstw o tej samej strukturze produkcji, ale różniących się wielkością.

METODA BADAŃ

Do osiągnięcia wyznaczonego celu wykorzystano metodę modelową. Modelowano zachowania się rolników, biorąc pod uwagę przyszłe warunki gospodarowania.

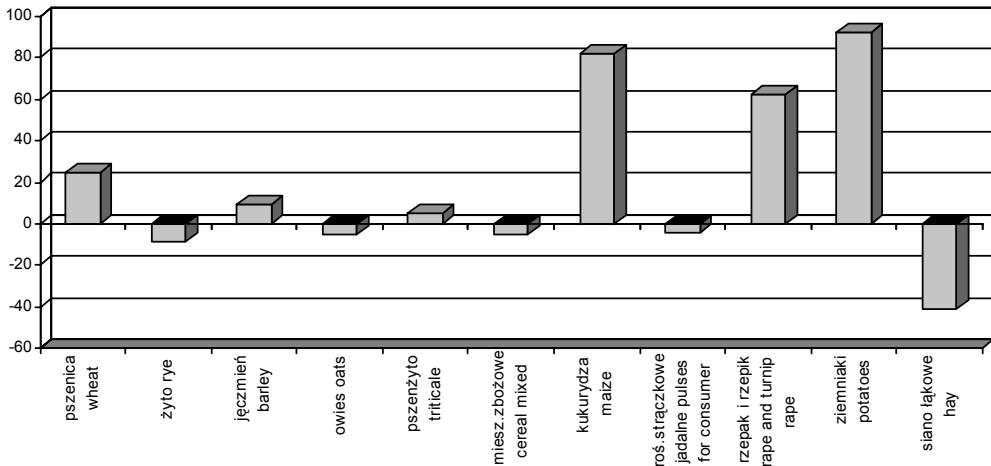
Do modelowania zachowań się rolników wobec zmienionych warunków gospodarowania posłużono się metodami programowania liniowego i planowania programu. U podstaw obu tych metod tkwią założenia o maksymalizowaniu dochodów z posiadanego gospodarstwa i liniowości relacji nakładów oraz dochodów w stosunku do powierzchni poszczególnych upraw i liczby zwierząt poszczególnych gatunków i grup wiekowych.

Charakteryzując warunki gospodarowania w rolnictwie w 2013 r., wzięto pod uwagę kilka przesłanek.

1. W warunkach spowolnienia tempa rozwoju polskiej gospodarki utrzymają się, zapewne, wspomniane wcześniej, a niekorzystne dla gospodarstw rolnych tendencje zmian poziomu cen na krajowe produkty rolnicze i cen środków produkcji dla rolnictwa (rys. 1). Nie odnotowuje się bowiem ograniczenia tempa wzrostu cen tych środków, a – co więcej – komunikaty prasowe informują o wzroście cen niektórych surowców (np. ropy naftowej) na rynkach światowych, co, niewątpliwie, znajdzie swoje odbicie również w Polsce. Przyjęto w związku z tym zasadę ekstrapolacji tempa zmian cen poszczególnych produktów rolniczych i poszczególnych środków produkcji dla rolnictwa w latach 2000–2007 (4 lata przed, rok akcesji i 3 lata po niej) na lata 2008–2013.

2. Wzięto pod uwagę zmiany plonów roślin uprawnych i wydajności jednostkowej zwierząt, co było spowodowane: zmianą klimatu i skali produkcji, postępem agro- oraz zootechnicznym, a także genetycznym. Analiza zmian plonów w latach 1995–2007 (połowa okresu, w którym odnotowano nasilone zmiany klimatu) wykazała niewielkie zmniejszenie lub stagnację średnich krajowych plonów większości roślin jarych i tych uprawianych na glebach gorszej jakości (rys. 2). Rosły natomiast plony roślin uprawianych na glebach dobrej jakości i odnotowano w latach 2000–2007 znaczne tempo wzrostu mleczności krów.

Podobnie jak w poprzednim przypadku, przyjęto zasadę ekstrapolacji ustalonych retrospektywnie wielkości na kolejne lata, aż do 2013 r.

Rys. 2. Średnie roczne zmiany plonów roślin uprawnych w kg (lata 1994–2007)
(źródło: jak na rys. 1)

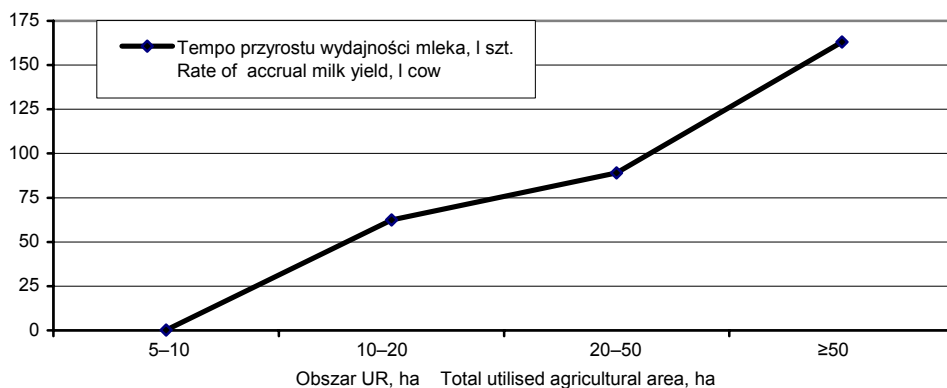
Fig. 2. Mean annual changes in the crop plant yields in kg (years 1994–2007; source as in Fig. 1)

3. Liczby charakteryzujące średnie tempo zmian plonów i wydajności jednostkowych zwierząt poddano korekcie, biorąc za podstawę silny dodatni związek tempa tych zmian z wielkością gospodarstw. Jeden z przykładów tej korekty zawiera rysunek 3.

Podstawą modeli gospodarstw rolnych stały się uśrednione charakterystyki określonych grup gospodarstw. Maksymalizowano dochód modelowych gospodarstw rolnych, biorąc pod uwagę: kwoty nadwyżek bezpośrednich⁸⁾, skorygowane o wyżej opisane założenia, wszelkie rodzaje dopłat dla gospodarstw, obszar, strukturę i jakość posiadanych przez gospodarstwa gruntów, możliwość dodzierżawienia ziemi, liczbę stanowisk dla zwierząt w budynku inwentarskim, zasoby pracy w poszczególnych okresach agrotechnicznych, możliwość zatrudnienia pracy najemnej i tzw. ograniczenia agrotechniczne (konieczność zapewnienia co najmniej minimalnego poziomu nawożenia organicznego, maksymalny dopuszczalny udział powierzchni uprawy rzepaku w zasiewach itd.). Dochód brutto każdego z modelowanych gospodarstw w danym okresie policzono jako różnicę między sumą nadwyżek bezpośrednich, uzyskanych z rozwiązania optymalnego, i kosztów stałych z pominięciem kosztów amortyzacji.

Nadwyżki bezpośrednie, koszty stałe i dochody brutto liczone w cenach nominalnych, zarówno w roku wyjściowym 2005 (średnie roczne z lat 2004–2006), jak i w roku docelowym 2013 (średnie roczne z lat 2012–2014).

⁸⁾ Wykorzystano w tym celu nadwyżki bezpośrednie, ustalane w ZRR IERiGŻ-PIB [Wyniki..., 2007]. Obejmują one różne uprawy i rodzaje produkcji zwierzęcej i są zróżnicowane zależnie od skali (wielkości) produkcji.

Rys. 3. Obszar użytków rolnych a średnie roczne tempo przyrostu mleka od 1 krowy (lata 1995–2007) (źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji ZRR IERiGŻ z lat 1995–2003 i wyników monitoringu Polskiego FADN z lat 2004–2007)

Fig. 3. Cropland area and the mean annual rate of milk increment from 1 cow (years 1995–2007) (source: own calculations based on publications of the ZRR IERiGŻ for the years 1993–2003 and monitoring results of the Polish FADN for the years 2004–2007)

Przed sporządzeniem projekcji sytuacji w okresie docelowym poddano weryfikacji modele gospodarstw na podstawie danych z okresu wyjściowego. Obliczone optymalne dochody były większe o 3,7–8,4% od dochodów rzeczywistych modelowanych gospodarstw. Gospodarstwa te dysponowały więc rezerwami, których wykorzystanie umożliwiłoby poprawę efektów ekonomicznych. Prawdziwość tego spostrzeżenia potwierdzają wyniki innych badań [JÓZWIAK, 2009b].

Zweryfikowane modele wykorzystano do sporządzenia rachunków optymalizacyjnych (projekcji dochodów) w roku docelowym. Użyta metoda pozwala odnieść sytuację gospodarstw ustaloną w rachunkach modelowych do przyszłej sytuacji rzeczywistych gospodarstw o zbliżonych charakterystykach.

GOSPODARSTWA O RÓŻNYCH TYPACH I WIELKOŚCI 8–16 ESU

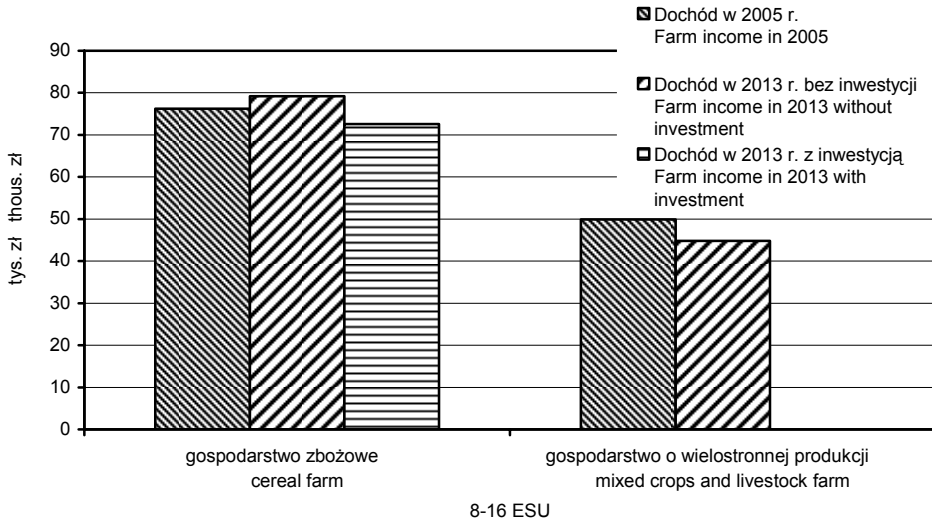
Analizowano gospodarstwo specjalizujące się w produkcji zbóż (gospodarstwo zbożowe) i gospodarstwo o produkcji niewyspecjalizowanej, łączące uprawę roślin z chowem zwierząt (gospodarstwo wielostronne).

Działalność gospodarstwa zbożowego w okresie wyjściowym była prowadzona na 50 ha dobrej jakości użytków rolnych⁹⁾. Uprawiano głównie zboża. Gospodarstwo osiągało dochód brutto w kwocie 73,1 tys. zł, a to oznacza że po opłaceniu pracy własnej w gospodarstwie rolnika i członków jego rodziny na poziomie pary-

⁹⁾ Wskaźnik bonitacji gleb w tym gospodarstwie wyniósł 1,1.

tetowym (27,1 tys. zł) powstawała nadwyżka środków, która umożliwiła nie tylko zapewnienie prostej reprodukcji majątku trwałego (inwestycje w kwocie 20 tys. zł), ale także środki na reprodukcję rozszerzoną w kwocie 26 tys. zł. Sytuację gospodarstwa można zatem ocenić jako dobrą.

Rozwiązanie modelowe, sporządzone dla roku wyjściowego, dostarczyło jednak informacji, że dochód analizowanego gospodarstwa zbożowego wynosił 76,2 tys. zł (rys. 4), czyli był większy od rzeczywistego o 4,2%.

Rys. 4. Dochody rolnicze brutto (rozwiązanie modelowe) w 2005 roku bez inwestycji i ich projekcja na 2013 r., sporządzona dla gospodarstw o wielkości 8–16 ESU, zbożowych i o wielostronnej produkcji (w zł na 1 gospodarstwo) (źródło: opracowanie własne)

Fig. 4. Gross agricultural incomes (model solution) in 2005 without investments and their projection into the year 2013 made for farms of a size of 8–16 ESU of cereal and many-sided production (in zł per farm) (source: own elaboration)

Sporządzona dla roku docelowego projekcja modelowa wykazała natomiast, że średni roczny dochód rolniczy brutto wzrośnie do 79,2 tys. zł (rys. 4), czyli będzie większy o 4,1% od dochodu z rozwiązania modelowego w roku wyjściowym. Okazuje się, że nawet w warunkach kryzysu gospodarczego dochód wystarczy zarówno na opłacenie pracy rolnika i jego rodziny na poziomie parytetowym¹⁰⁾, jak i na rozszerzoną reprodukcję majątku trwałego. Na realizację tego ostatniego celu pozostanie jednak kwota mniejsza niż w roku wyjściowym, bo jedynie 6,1 tys. zł.

Czy w takiej sytuacji celowe będzie zakupienie np. agregatu do uprawy bezorowej, ograniczającej koszty paliwa? Ustalenia wynikające z odpowiedniego ra-

¹⁰⁾ Za opłatę parytetową w 2013 r. przyjęto stawkę 11,72 zł za 1 godz., podczas gdy w 2005 r. wynosiła ona 8,66 zł [Wyniki..., 2007].

chunku modelowego wskazują, że taka inwestycja¹¹⁾ spowoduje spadek dochodu o 4,7% w porównaniu z sytuacją z okresu wyjściowego. Gospodarstwo będzie musiało bowiem skorzystać z kredytu, by móc sfinansować zakup, a odsetki wywrą ujemny wpływ na dochód. Dochód ten będzie również w tym przypadku na tyle duży, że zapewni parytetowy poziom wynagrodzenia za pracę własną w gospodarstwie, ale nie zapewni własnych środków finansowych na pełne odtworzenie majątku trwałego (tj. prostą jego reprodukcję). Środków finansowych wystarczy bowiem na odtworzenie tylko 86% zużywających się w procesie produkcji środków trwałych, a to oznaczać będzie postępującą deprecjację majątku. Taka sytuacja będzie trwała co najmniej do chwili spłacenia kredytu.

Z powyższych ustaleń płynie wniosek, że w sytuacji niekorzystnych warunków rynkowych śmiałe decyzje inwestycyjne, realizowane z dużym udziałem środków obcych, nie poprawią, lecz pogorszą sytuację ekonomiczną gospodarstwa zbożowego o wielkości 8–16 ESU. Takie gospodarstwo będzie stać jedynie na niewielkie inwestycje finansowane środkami własnymi.

Drugie analizowane gospodarstwo – o produkcji wielostronnej – różniło się znacząco w okresie wyjściowym obszarem i jakością gleb od gospodarstwa zbożowego. Dysponowało ono 22,4 ha użytków rolnych, w tym łąki i pastwiska (użytki zielone) zajmowały ok. 23%. Jakość zarówno gruntów ornych, jak i użytków zielonych była nieco gorsza od średniej krajowej. Pogłowie zwierząt liczyło 14,9 jednostek przeliczeniowych (LU)¹²⁾, z większością udziałem trzody chlewnej i pogłowiem bydła dopasowanym do ilości pasz, produkowanych na użytkach zielonych. Dochód brutto gospodarstwa wynosił 47,5 tys. zł, a to oznacza, że wystarczał na „opłatę pracy własnej” na poziomie parytetowym (łącznie 33,7 tys. zł), ale nie pozwalał na inwestowanie w pełni z własnych środków finansowych na poziomie zapewniającym prostą reprodukcję majątku trwałego. Skala deprecjacji majątku trwałego wynosiła bowiem ok. 10%.

Rozwiązanie modelowe¹³⁾, sporządzone dla roku wyjściowego (2005 r.), dostarczyło jednak informacji, że średni roczny dochód brutto analizowanego gospodarstwa

¹¹⁾ W modelu przyjęto, że gospodarstwo nie posiada wystarczającej kwoty środków własnych na zakup agregatu do uprawy bezorkowej i w związku z tym zaciąga kredyt w kwocie odpowiadającej 80% wartości inwestycji o oprocentowaniu w wysokości 1,5 stopy redyskonta weksli.

¹²⁾ Jednostki przeliczeniowe inwentarza żywego LU (ang. “livestock unit”) są używane w ogólnounijnym i Polskim FADN, przy czym 1 LU odpowiada jednej krowie. Jednostki te nie pokrywają się jednak z tzw. dużymi jednostkami przeliczeniowymi inwentarza żywego, które są powszechnie używane w naszym kraju.

¹³⁾ Rozwiązanie modelowe sporządzone zostało z użyciem metody planowania programu, podczas gdy rachunek modelowy dla gospodarstwa zbożowego – metodą programowania liniowego. Założenia obu tych metod są identyczne, a różnią się one jedynie sposobem ustalania rozwiązania optymalnego. Opracowując rachunki modelowe, korzystano poza tym z różnych źródeł danych. W przypadku gospodarstwa zbożowego korzystano z wyników monitoringu Polskiego FADN, zaś w przypadku gospodarstwa o wielostronnej produkcji – z danych FADN ogólnounijnego. Użycie dwóch różnych źródeł danych nie powinno jednak wpłynąć na jakość porównań, ponieważ Polski FADN jest częścią

darstwa o wielostronnej produkcji wynosił 49,9 tys. zł (rys. 4), a więc był większy od rzeczywistego o 5,1%.

Sporządzona dla roku docelowego, projekcja modelowa (2013 r.) wykazała natomiast spadek dochodu o 5,1 tys. zł (rys. 4), czyli o 10,2% mniejszy niż w rozwiązaniu modelowym z roku wyjściowego. Mimo spadku dochodu brutto, możliwe będzie „opłacenie pracy własnej” w okresie docelowym na poziomie parytetowym, ale w takim rozwiązaniu gospodarstwo przestałoby niemal odtwarzać majątek trwały, zużywając się w procesie produkcji, bowiem stopa deprecjacji tego majątku wyniosłaby 92%. Przedłużanie takiej sytuacji poza okres docelowy groziłoby zatem zapaścią gospodarczą. Możliwy jest, oczywiście, inny wariant, który polega na tym, że odtwarzany będzie w pełni majątek trwały, ale wtedy „opłata pracy własnej” wyniesie zaledwie ok. 50% poziomu parytetowego.

W takiej sytuacji kupno agregatu do uprawy bezorkowej pogorszyłoby sytuację gospodarstwa i w jednym, i w drugim rozważanym przypadku, przynajmniej w okresie spłacania kredytów. Dalsze rozważanie takiego wariantu jest zatem niecelowe.

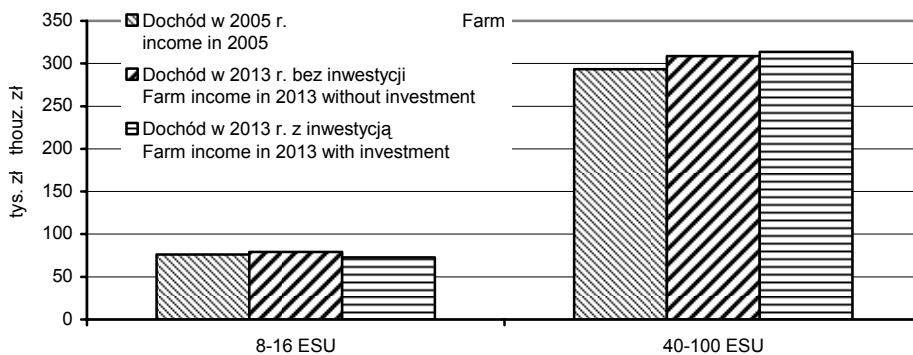
GOSPODARSTWA RÓŻNEJ WIELKOŚCI SPECJALIZUJĄCE SIĘ W PRODUKCJI ZBÓŻ

Poddano analizie gospodarstwa specjalizujące się w produkcji zbóż (gospodarstwa zbożowe) o wielkości 8–16 i 40–100 ESU. Charakterystykę tego mniejszego przedstawiono wcześniej. Podobnie jak tamto, gospodarstwo o wielkości 40–100 ESU dysponowało w roku wyjściowym gruntami dobrej jakości i uprawiało głównie zboża, ale posiadało grunty orne o powierzchni 206,5 ha, czyli około czterokrotnie większej.

Gospodarstwo o wielkości 40–100 ESU osiągnęło w roku wyjściowym dochód rolniczy brutto w kwocie 270,6 tys. zł, co umożliwiło „opłacenie pracy własnej” na poziomie parytetowym, sfinansowanie własnymi środkami inwestycji, zapewniających prostą reprodukcję majątku trwałego i zgromadzenie środków na reprodukcję rozszerzoną w kwocie około 166 tys. zł. Sytuacja ekonomiczna tego gospodarstwa była więc wyjątkowo dobra.

Rozwiązanie modelowe, sporządzone dla roku wyjściowego, dostarczyło informacji, że dochód rolniczy brutto wynosił jednak 293,3 tys. zł (rys. 5) i był większy od rzeczywistego o 8,4%.

Sporządzona dla roku docelowego, projekcja modelowa (rys. 5) wykazała, że dochód rolniczy brutto gospodarstwa będzie większy o 15,5 tys. zł (o 5,3%) niż w rozwiązaniu modelowym z roku wyjściowego. Zapewni to środki na „opłacenie

Rys. 5. Dochody rolnicze brutto (rozwiązania modelowe) w 2005 r. bez inwestycji i projekcja na rok 2013, sporządzona dla gospodarstw zbożowych o wielkości 11,7 i 60,7 ESU (w zł na 1 gospodarstwo) (źródło: opracowanie własne)

Fig. 5. Gross agricultural incomes (model solution) in 2005 without investments and their projection into the year 2013 made for cereal farms of a size of 11.7 and 60.7 ESU (in zł per farm) (source: own elaboration)

pracy własnej” rolnika i członków jego rodziny w prowadzonym gospodarstwie na poziomie parytetowym i na inwestycje, umożliwiające prostą reprodukcję, a mimo to pozostaną środki w kwocie ok. 163 tys. zł, które gospodarstwo może przeznaczyć na reprodukcję rozszerzoną majątku.

Zakup maszyny do uprawy bezorkowej umożliwi powiększenie dochodu o 4,7 tys. zł, więc w sumie dochód brutto gospodarstwa w roku docelowym może być większy o ok. 20 tys. zł, tj. o 6,9% niż w roku wyjściowym. Racjonalne decyzje inwestycyjne mogą zatem poprawić sytuację ekonomiczną dużego gospodarstwa rolnego nawet w warunkach kryzysu ekonomicznego.

WNIOSKI

W opracowaniu poddano analizie sytuację dochodową i możliwości reprodukcji majątku trwałego większych (≥ 8 ESU) towarowych gospodarstwach rolnych, będących w posiadaniu osób fizycznych w sytuacji przedłużania się do 2013 r. światowego kryzysu gospodarczego. Porównano gospodarstwa różniące się strukturą i wielkością produkcji, również na tle sytuacji z 2005 r.

Na potrzebę takiej analizy wskazuje rosnący udział polskiego sektora żywnościowego w światowym podziale pracy, na co wskazuje blisko trzykrotny wzrost wartości polskiego eksportu produktów rolno-spożywczych w latach 2004–2008. Kryzys dotknął silnie kraje importujące te dobra, więc ograniczenia eksportowe mogą odczuć także nasze gospodarstwa rolne.

Na podstawie analizy wyników uzyskanych z ustaleń modelowych sformułowano kilka wniosków.

1. Sytuacja dochodowa gospodarstw o wielkości 8–16 ESU będzie w 2013 r. gorsza niż np. w 2005 r. Tylko część gospodarstw (np. specjalizujące się w produkcji zbóż) będzie w stanie zapewnić „opłatę pracy własnej” rolników i członków ich rodzin w posiadanych gospodarstwach na poziomie parytetowym i w zasadzie tylko reprodukcję prostą majątku trwałego. Inne (np. z produkcją wielostronną, łączące uprawę ziemi z chowem różnych gatunków zwierząt) mogą zapewnić ten sam poziom „opłaty pracy własnej”, ale w warunkach głębokiej deprecjacji majątku trwałego. Przedłużanie się takiej sytuacji grozi gospodarstwom zapaścią. Oczywiście, część gospodarstw będzie mogła odtwarzać majątek trwały, zużywający się w procesie produkcji, ale będzie się to odbywać kosztem poziomu życia rolników i członków ich rodzin.

2. Gospodarstwa większe (np. o wielkości 40–100 ESU) zapewnią „opłatę pracy własnej” co najmniej na poziomie parytetowym i będą dysponować środkami własnymi na inwestycje ponad poziom wyznaczony reprodukcją prostą majątku trwałego. Racjonalne decyzje inwestycyjne będą poprawiać sytuację dochodową takich gospodarstw nawet w sytuacji trwającego światowego kryzysu gospodarczego.

3. W sytuacji kryzysowej nasili się dostrzegane już wcześniej zjawisko polaryzacji sytuacji ekonomicznej polskich gospodarstw rolnych. Wzrośnie liczebnie grupa gospodarstw towarowych, które nie będą w stanie zapewnić rolnikom i ich rodzinom znośnych dochodów i środków co najmniej na prostą reprodukcję majątku trwałego, a wśród nich będzie także część gospodarstw o wielkości 8–16 ESU. Z drugiej strony jednak umacniać się będzie ciągle jeszcze mało liczna w Polsce grupa gospodarstw większych i rozwojowych, które są w stanie konkurować z gospodarstwami innych krajów unijnych.

LITERATURA

- CHRUŚCICKI T., 2009. Uwarunkowania makroekonomiczne. W: Rynek cukru. Stan i perspektywy nr 36. Analizy Rynkowe Pr. zbior. Red. P. Szajner. Warszawa: IERiGŻ-PIB, ARR i MRiRW.
- JÓZWIAK W., 2009a. Sytuacja ekonomiczna nie wyspecjalizowanych towarowych polskich gospodarstw rolnych w 2013 roku. W: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku. Pr. zbior. Kier. A. Kowalski. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- JÓZWIAK W., 2009b. Zdolność konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych w zestawieniu z gospodarstwami węgierskimi i niemieckimi. W: Sytuacja ekonomiczna, efektywność funkcjonowania i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych osób fizycznych. Program Wieloletni 2005–2009. Pr. zbior. Red. W. Józwiak. Warszawa: IERiGŻ-PIB, maszyn. przyjęty do druku.
- KOWALSKI A., JÓZWIAK W., 2009. Sytuacja rolnictwa polskiego w warunkach objęcia Wspólną Polityką Rolną. W: Wieś, rolnictwo i agrobiznes polski w pięć lat po akcesji do UE. Maszynopis tekstu referatu wygłoszonego na seminarium naukowym KER PAN. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

- Wilczyński A., 2009. Prognoza wyników ekonomicznych gospodarstw mlecznych w 2013 roku. Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej nr 75.
- Wyniki ekonomiczne wybranych produktów rolniczych, 2007. Pr. zbior. Red. A. Skarżyńska. Warszawa: ERiGŻ-PIB.
- ZIELIŃSKI M., 2009 Konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych o wielkości 8–16 ESU w warunkach kryzysu. Warszawa: IERiGŻ-PIB, maszynopis.

Wojciech JÓZWIAK, Marek ZIELIŃSKI

POLISH FARMS IN CRISIS

Key words: agricultural income, economic crisis, farm, model method, reproduction of real estate

S u m m a r y

Two analyses were made of the incomes and possibilities of reproduction of real estate in larger privately owned market farms under the prolongation of world economic crisis until 2013. One of them consisted in a comparison of future achievements of 8–16 ESU size farms differing in the production structure and the second – in a comparison of future achievements of farms of the same production structure but differing in size (8–16 and 40–100 ESU). Modelling methods were used for this purpose. The methods of linear programming and planning programme were used. It was found that the incomes of farms of a size of 8–16 ESU will be worse in 2013 than e.g. in 2005. Farms of a size of 40–100 ESU will ensure “payment of the own labour” at a parity level and will possess the means for investments above the level of simple reproduction of real estate.

Recenzenci:

prof. dr hab. Stanisław Łojewski

dr inż. Jerzy Prokopowicz

Praca wpłynęła do Redakcji 12.01.2010 r.